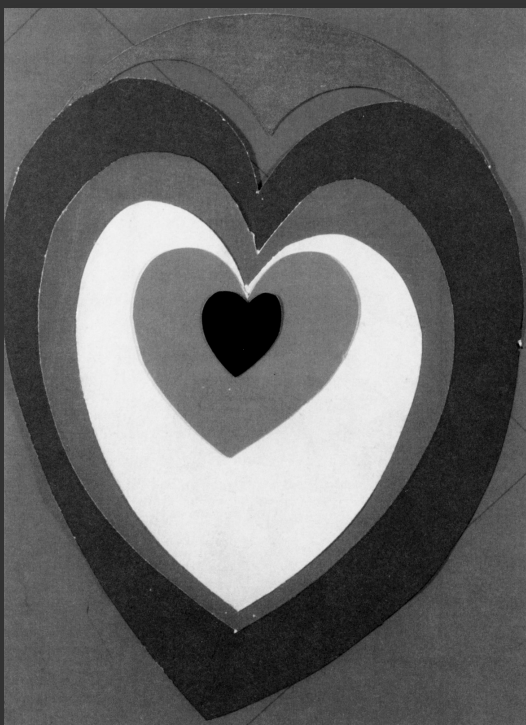

NÅR SEX ER EN RET – HVEM HAR SÅ PLIGT?

AF EVA MUNK-MADSEN

TERRY FROST:
COLLAGE OF HEARTS

SOCIALMINISTERIET HAR FASTSLÅET I EN VEJLEDNING, AT SAMFUNDET HAR OMSORGSPLIGT FOR FUNKTIONSHÆMMEDE BORGERS SEKSUELLE UDFOLDELSESMULIGHEDER. TRE GRUPPER ER UDPEGET SOM DEM, DER SKAL VARETAGGE DENNE OMSORGSPLIGT PÅ SAMFUNDETS VEGNE: ANSATTE HJÆLPEPERSONER, SEKSUALVEJLEDERE OG PROSTITUEREDER.

I MODSTRID MED DENNE OMSORGSPLIGT HAR KØBENHAVNS KOMMUNE I 2006 BESLUTTET AT FORBYDE KOMMUNALT ANSATTE HJÆLPEPERSONER AT FORMIDLE PROSTITUEREDER TIL HANDICAPPEDE¹⁾. KOMMUNEN VIL IKKE BLÅSTEMPLE PROSTITUTION SOM OMSORG. PROSTITUTION ER TVÆRTIMOD ET SOCIALT PROBLEM SOM SAMFUNDET, I DETTE TILFÆLDE KOMMUNEN, HAR ANSVAR FOR AT BEGRÆNSE. OFFENTLIG MEDVIRKEN TIL AT FREMME PROSTITUTION ER IMIDLERTID KUN ET AF PROBLEMERNE, SOM DISKURSEN OM RET TIL HJÆLP TIL SEX MEDFØRER.

I DENNE ARTIKEL FOKUSERER JEG ISÆR PÅ DE PROBLEMER, SOM DENNE SOCIALFAGLIGE DISKURS REJSER FOR

GRUPPEN AF HJÆLPEPERSONER. MANGE HJÆLPEPERSONER FOR HANDICAPPEDE ER PRIVATANSATTE. BLANDT DISSE UDSÆTTES KVINDelige HANDICAPHJÆLPERE I DERES ARBEJDE FOR BRUGERE/CHEFER, SOM ØNSKER HJÆLP AF SINE ANSATTE TIL SEKSUEL UDLØSNING. I STEDET FOR ET OFFENTLIGT FOKUS PÅ BRUGERENS/CHEFENS PLIGT TIL AT BESKYTTE SINE ANSATTE MOD SEKSUEL CHIKANE, HERSKER ET FOKUS PÅ BRUGERENS/CHEFENS SEKSUELLE TILFREDSSTILLELSE. MANGLEN PÅ INSTITUTIONELLE RAMMER TIL AT AFGRÆNSE HANDICAPHJÆLPERARBEJDET OG DEN RÅDENE DISKURS OM RET TIL HJÆLP TIL SEX GØR HANDICAPHJÆLPERNE UDSATTE. DERES ENESTE BESKYTTELSE ER AT OPFORDRE BRUGEREN/CHEFEN TIL AT BENYTTE PROSTITUERED.

DEN SEKSUELLE OMSORGSPLIGT LEDER TIL KRÆNKELSER AF DE ANSATTES INTEGRITET OG STYRKER EN (KRÆNKENDE?) OPFATTELSE AF HANDICAPPEDE PERSONERS SEKSUALITET SOM BEHOVSBASERET. HVOR ANDRE HAR LYST, HAR HANDICAPPEDE BEHOV.

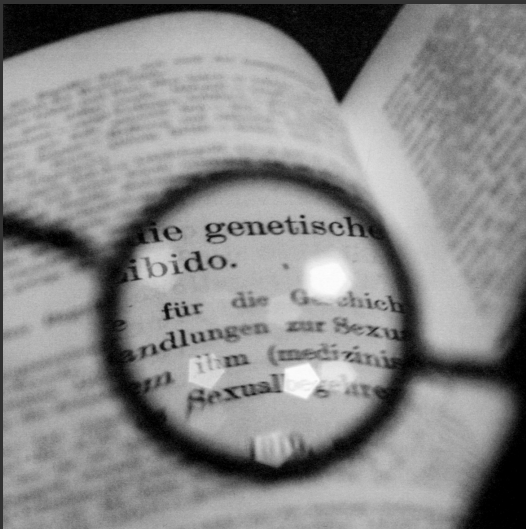
ARBEJDSFORVENTNINGER TIL HANDICAPHJÆLPERE

Sjælland: Bettina er studerende, først i tyverne og nyansat personlig hjælper af og for en svært fysisk handicappet mand. "Vil du ikke godt tage din bluse af", spørger han. Og han spørger om meget mere end det, og han bliver ved. Bettina afviser ham, overfuser ham, og forklarer med store bogstaver, at han ikke kan tillade sig den slags tilnærmelser overfor sine ansatte.

Så får hun fred, men det er meget pinligt, synes hun. Den næste nyansatte unge kvinde får samme behandling af brugeren/chefen. Bettina tilbyder at tilkalde en prostitueret, men det vil hendes bruger/chef ikke have. Det skal være de ansatte. Hun klager til kommunen, der har givet brugeren bevilling til personlig hjælperordning. De giver brugeren supervision, men ellers sker der ikke noget.

Jylland: Mette er midt i tyverne og studerende. Hun arbejder også i døgnvagt for en fysisk handicappet mand. Hendes bruger/chef kommer tit med kommentarer om kvinders udseende og om at de bør klæde sig sexet: korte kjoler og stramt tøj. Han vil gerne fortælle historier om sex, men Mette har været der i tre år, og hun vil ikke høre på det mere. Og hun holder helt op med at bruge make-up eller smart tøj, når hun skal på arbejde. Et par dage før Mette bliver fyret, ansætter hendes bruger/chef en anden ung kvinde - med miniskørt og stor udringning. Hun har været der før som vikar, men den gang var brugeren/chefen gift, og hans kone ville ikke have hende ansat.

Fyn: Julia er studerende og midt i tyverne. Hun er personlig hjælper og ansat af en yngre handicappet mand. Han beder hende om at onanere på sig. Det vil hun ikke, men hun vil gerne ringe efter en prostitueret. Det tager han imod. Nu er det rutine, at hans hjælpere ringer efter prostituerede, ligesom når de bestiller tid hos tandlægen for ham.

TOMOKO YONEDA:
TEXT BY JUNG SEEN THROUGH
FREUD'S GLASSES

De unge kvindelige hjælpere deler og diskuterer deres erfaringer med brugeres/cheferes sex-ønsker i en fokusgruppe for handicapbørn. Fokusgrupper om hjælperarbejdet, hvor hjælpere fra hele landet mødtes, blev arrangeret som en del af et treårigt forskningsprojekt om handicapbørns arbejdsmiljø.²⁾

Handicapomsorgen for svært fysisk handicappede i Danmark består i høj grad af private hjælperordninger bevilget og betalt af det offentlige (kommunerne). Handicapbørn flest er derfor privat ansat af deres bruger/chef. De arbejder alene, i lange vagter (ofte døgnvagter), hjemme hos brugeren/chefen. De arbejder uden anden ledelse end brugeren/chefen, uden faglig supervision eller institutionel støtte. De har ingen overenskomst eller sikkerhed i ansættelsen og kun et mindretal er i fagforening. Disse generelle arbejdsbetingelser gælder for mindst 6000 hjælpere.³⁾

Bettina, Julia og Mette, som er opdigtede navne på virkelige hjælpere, er ikke alene om at blive mål for brugeren/cheferens seksuelle opmærksomhed. Også moderne kvinder fortæller om forespørgsler fra deres brugere/chefer om aktiv medvirken til seksuel tilfredsstillelse. Ingen af de kvinder der har deltaget i forskningsprojektet ønsker at være genstand for brugeren/cheferens seksuelle interesse. De vil ikke involveres i brugeren/cheferens seksuelle fantasier eller i hans seksuelle tilfredsstillelse. Men de vil gerne beholde deres arbejde. At gå og smække med døren er tabt levebrød.

OFFENTLIG OMSORGSPLIGT FOR HANDICAPPEDES SEKSUALITET

I 1989 tog det offentlige på skrift ansvaret for funktionshæmmede borgeres seksuelle udfoldelse. Da kom Socialministeriet med sin første vejledning om 'Seksualitet uanset handicap'. At skabe muligheder for et aktivt seksualliv for psykisk funktionshæmmede, var en del af normaliseringspolitikken på den tidligere åndssvageforsorgs område. På seksualområdet kulminerede normaliseringspolitikken i vejledningen og i en seksualvejlederuddannelse.⁴⁾ Funktionshæmmede blev herved konstitueret som en helt særlig gruppe i samfundet

med hensyn til seksualitet. For alle andre, enkeltpersoner eller grupper, er den seksuelle udfoldelse et privat ansvar. Hvorvidt man lever et passivt eller aktivt seksualliv er det offentlige uvedkommende, så længe der ikke forekommer ulovlige seksuelle aktiviteter.

Hjemløse, arbejdsløse, folk som er hæmmet af ydre skønhedsbrister, mange forskellige grupper kan have ringere betingelser end flertallet for at finde en partner og/eller realisere en aktiv seksualitet. Seksualitetsudfoldelsen er dog stadig et privat ansvar, kun de funktionshæmmede bliver opfattet som så seksuelt marginaliserede, at det offentlige skal træde til – med hjælperepersoner, med seksualvejledere og med formidling af prostituerede, for at sikre dem tilbud om en aktiv seksualitetsudfoldelse.

Vejledningen om 'seksualitet uanset handicap' blev uddybet og præciseret i 2001⁵⁾. To præciseringer var fremtrædende⁶⁾:

1. Den offentlige seksuelle omsorgspligt gælder også for de fysisk handicappede.
2. Prostituerede bliver anerkendt som seksuelle omsorgsudøvere ('fagpersoner'), på linje med ansatte hjælpepersoner og seksualvejledere.

Den første vejledning var blevet opfattet som målrettet personer med psykisk funktionshæmning alene. Med pointeringen af fysisk handicappede som målgruppe for vejledningen, inddrog Socialministeriet den store del af handicapomsorgen, som er helt af-institutionaliseret. Flertallet af de svært fysisk handicappede har nemlig personlige hjælperordninger med privat ansatte hjælpepersoner.⁷⁾ Selvom vejledningen præciserer, at de fysisk handicappede hører med til målgruppen, forholder den sig kun til personaleforholdene ved boformer og bofællesskaber. Her har de ansatte hjælpepersoner både kolleger og faglig ledelse, og de er hjælpere for borgere i en klientrolle.

Den store gruppe af privatansatte personlige hjælpere har meget ringe kollegakontakt og ingen faglig ledelse, og de er hjælpere for brugere der er deres chefer. Disse handicaphjælpere får, med vejledningens ord, omsorgspligt for brugerens/

chefens seksuelle behov. Vejledningens anbefalinger om supervision og faglig støtte, og understregning af at ingen ansat kan pålægges at medvirke praktisk, hænger i det tomme rum med hensyn til de mange personlige hjælpere.

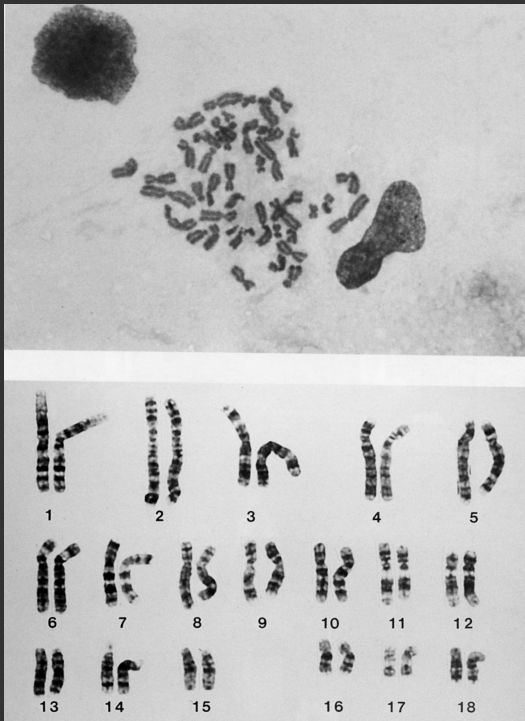
EN OFFENTLIG DISKURS I HJÆLPERNES ARBEJDE

Handicaphjælperne kender diskursen om ret til hjælp til sex, men ikke vejledningens eksistens og ordlyd. De ved ikke, at de rent principielt har pligt til at forholde sig til brugerens/chefens seksualitet. Og i praksis er handicaphjælpernes problem: hvordan skal de undgå det? Udover den rådende socialpolitiske diskurs om at handicappede har ret til hjælp til sex, så arbejder de privatansatte handicaphjælpere under normen 'hjælperen skal hjælpe brugeren med alt det han ville have gjort hvis han kunne'. 'Brugerens præmisser' er rettesnoren for alt deres arbejde og mange opfatter hjælpearbejde som at 'være brugerens arme og ben'.⁸⁾

Med den arbejdsforskrift er intet ønske principielt ekskluderet – heller ikke seksualitet.

Handicaphjælpernes hverdags- og arbejdsvirkelighed står overfor en socialfaglig og socialpolitisk problemdefinition af handicappedes seksuelle marginalisering. Her fremstilles seksuel marginalisering som en kønsneutral problematik. Denne problemdefinition drejer sig om en relation mellem svagtstillede funktionshæmmede og hjælpepersoner med autoritet til at forhindre de funktionshæmmedes seksuelle udfoldelse. Problemet defineres desuden som et spørgsmål om funktionshæmmedes seksuelle *behov*. Denne opfattelse af handicappedes seksualitet som *behovs*-baseret genspejles overalt i den offentlige diskurs om sex og handicappede. Dette står i modsætning til en anden udbredt seksualitetsforståelse, nemlig at seksualitet handler om *lyst*.

Problemet i praksis er ikke kønsneutral, selvom det fremstilles således i den socialfaglige diskurs. Problemet er heller ikke først og fremmest at seksuelt marginaliserede handicappede er ofre for deres egen seksualitet, eller for de ansattes for-

TOP:
FEMALE HUMAN CHROMOSOMES
BOTTOM:
MALE HUMAN CHROMOSOMES

domme. Problemet omkring sex og handicap fremtræder i praksis i formen: mandlige brugere/chefer retter deres seksuelle opmærksomhed og begær mod deres kvindelige underordnede. Der er ingen eksempler i datamaterialet fra forskningsprojektet om handicaphjælperes arbejdsmiljø, på at kvindelige brugere/chefer har udsat deres mandlige eller kvindelige hjælpere for seksuel chikane/uønsket seksuel opmærksomhed. Det betyder selvfølgelig ikke, at det ikke kan forekomme.

Forskellen på *lyst* og *behov* er afgørende. Det er nedskrivningen af handicappe- des seksualitet til at være et spørgsmål om *behov*, der lægger grundlaget for at indføre ret og pligt til hjælp til sex.⁹⁾ Men selv indenfor rammerne af en diskurs der kategoriserer sex som et behov, kan retten til seksualhjælp diskuteres. Da mangel på seksuel ophidselse og udløsning ikke er en faretruende tilstand, så kan der være andre (eller andres) behov det er vigtigere at tilgodese, end at sikre brugeren/chefens indtræden i denne tilstand. De ansattes behov for et arbejdsforhold uden seksuelle undertoner, kan være et sådant afbalancerende behov.

Handicaphjælperne positionerer sig forskelligt når sex skal rangeres i forhold til andre værdier i arbejdet og arbejdsforholdet. I diskussionen i en fokusgruppe af unge kvinder folder tre forskellige problemforståelser sig ud:

METTE : ALTSÅ, HAN HAR IKKE NOGET SOM HELST BEHOV FOR AT SE DIG UDEN TØJ PÅ. DET ER IKKE ET BEHOV. DET ER IKKE ET REELT FUNDAMENTALT BEHOV. IKKE EN GANG AT ONANERE ER ET FUNDAMENTALT BEHOV

BETTINA : ALTSÅ SEKSUALITET, DET SYNS JEG ER ET OK BEHOV AT HA', MEN DET SKAL BARE IKKE GÅ UD OVER HANS ANSATTE PÅ DEN MÅDE, SÅDAN HAR JEG DET ALTSÅ.

JULIA : NU VED JEG IKKE OM HAN KUNNE NOGET. ALTSÅ NETOP HAM SOM VI ER HJÆLPERE FOR, HAN KAN JO INGENTING. HAN KAN IKKE EN GANG SELV ONANERE. HVIS MAN SELV KAN DET, SÅ KAN MAN SIGE, AT SÅ KAN MAN OGSÅ SELV ORDNE

DET, UDEN AT SKAFFE EN PROSTITUERET. MEN NÅR MAN INGENTING KAN SELV OVERHOVEDET, SÅ ER DET DA ET BEHOV MAN OGSÅ HAR BRUG FOR HJÆLP TIL.

Julias holdning er i tråd med den offentlige forskrift. Hun kender den ikke, men hun er med til at opretholde den position, som den udbreder. Det ultimative belæg for at tilskrive funktionshæmmede en ret til at en anden person fysisk skal hjælpe dem med at opnå seksuel udløsning – en ret som ingen andre har – er at nogle funktionshæmmede mænd ikke kan bruge deres egen hånd til at onanere. De bliver dermed betragtet som ofre for deres seksuelle lyst. Seksualitet bliver et fysisk behov/problem, der sidder i penis og plager.

Denne opfattelse er udbredt. Det ser ud til at være et relativt almindeligt udtrykt ønske fra mandlige brugere/chefer, at bede deres kvindelige hjælpere om at onanere på sig. I Julias perspektiv bliver henvisningen til en prostitueret legitimeret af at brugeren/chefen ikke selv kan skaffe sig udløsning. Brugeren/chefen bliver betragtet som et offer for sin egen seksualitet og det legitimerer inddragelsen af en prostitueret.

Bettina, som har været udsat for seksuel chikane, tager ikke afstand fra brugerens/chefens seksualitet som sådan. Der er ikke noget i vejen med at have seksuelle behov. Men der er noget andet der er vigtigere end de seksuelle behovs udfoldelse og tilfredsstillelse, nemlig respekten for de ansatte, siger hun. Brugeren/chefens behov må ikke gå ud over de ansatte – han må selv rumme og styre sine lyster.

Her ligestiller Bettina sin handicappede bruger/chef med andre mænd – han har selv ansvaret for sin seksualitet. Uanset om han kan røre ved sin penis eller ej, uanset om han føler sig seksuelt frustreret eller ej, så er det ikke hans ansattes ansvar at tilfredsstille hans seksuelle ønsker. Seksuel frustration undskylder ikke manglende respekt overfor andres seksuelle integritet – heller ikke selvom man er funktionshæmmet.

Mette er den der for alvor anfægter den rådende problemdefinition. Hun afskriver

seksuel tilfredsstillelse som behovsbaseret. Seksuel udfoldelse er ikke en nødvendighed. Dermed forsvinder grundlaget for ret og pligt. Mettes perspektiv anfægter grundlaget for den socialfaglige og socialpolitiske indgriben i de funktionshæmmedes seksualitet, og i de ansatte hjælpepersoners seksuelle integritet – baseret på en behovsorienteret seksualitetsforståelse.

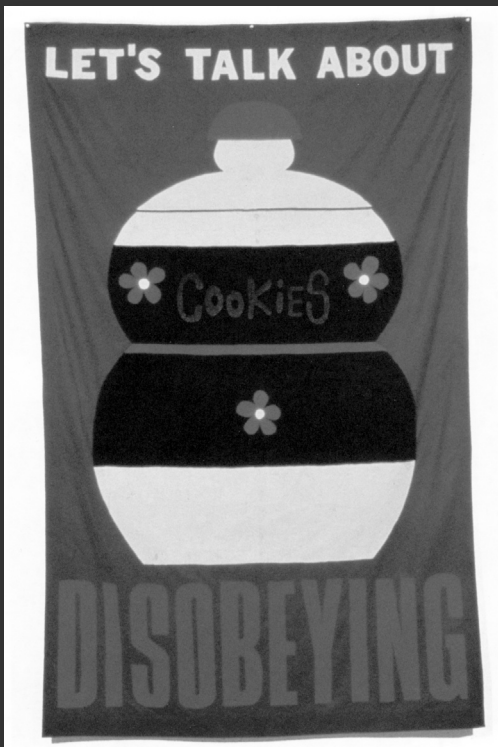
Julia, Bettina og Mette illustrerer tre relevante positioner i diskursen om ret til hjælp til sex. Jeg vil yderligere fremhæve lyst-positionen. Når seksualitet bliver anskuet som en mulighed, frem for som nødvendighed, dvs. når seksualitet relateres til lyst frem for til behov, så forsvinder grundlaget for at indføre 'ret og pligt'. Ingen har ret til at få opfyldt deres seksuelle ønsker og lyster, men de har lov til at have dem. Ingen har pligt til, hverken samfundet eller samfundets repræsentanter i form af hjælpepersoner, at involvere sig direkte eller indirekte, i andres seksuelle lyster – *uden selv at have lyst*.

CHIKANE ELLER TILLIDSERKLÆRING?

Gudrun, som er i halvtredserne, har følt sig meget generet af sin brugers og arbejdsgevers forespørgsler om at onanere på sig. Hun gør ikke sådan noget for penge. Det værste er, at ingen af de andre ansatte er blevet spurgt – kun hende. Hun vil gerne ringe efter en prostitueret til chefen, men det vil han ikke have. Det skal åbenbart være hende. Tror brugeren/chefen hun er billig, tænker hun?

I diskussionen i fokusgruppen foreslår Vibeke at Gudrun ser det som en tillidserklæring, at brugeren kommer til hende 'med sit behov'. Det er kun Gudrun der har hans fortrolighed, siger Vibeke. Vibeke omdefinerer dermed situationen, så den svarer til den rådende diskurs om handicappedes seksuelle offerposition og de ansattes omsorgspligt.

En mandlig fokusgruppemedlem køber ikke denne fortolkning. 'Vi mænd drømmer jo alle sammen om lidt håndarbejde', siger Flemming, og ligestiller dermed funktionshæmmede mænd med andre mænd, med henblik på seksuel lyst. Denne mandlige ligestilling fratager brugeren/chefen den

MIKE KELLY:
LET'S TALK

privilegerede offerposition. En funktionshæmmet arbejdsgiver har, på linje med andre mænd, ikke ret til at bede sine kvindelige underordnede om hjælp til at virkeliggøre sine seksuelle fantasier.

Vibeke, som vendte 'uønsket seksuel opmærksomhed' til 'fortrolighed', er imidlertid selv udsat for 'seksuelle tillidserklæringer'. Men den fortrolighed hun bliver involveret i fra brugerens side, har fået hende til at organisere uaflynnede personalemøder privat. Vibeke har nemlig ikke lyst til at være brugerens/chefens seksuelt fortrolige. Tillidserklæringen er en byrde, og den vil hun ikke være alene om at bære.

VIBEKE: DET VAR OGSÅ KUN MIG HAN KOM TIL MED SIN TILLID, OM JEG KUNNE KØRE HAM UD TIL EN DAME OG KØRE HAM OP OG KØBE PORNOFILM. SELVFLØGELIG KAN JEG DET, 'MEN DU SKAL JO IKKE KUN HA' SEX, NÅR JEG ER PÅ ARBEJDE OM TORSDAGEN, OG TIL SOMMER ER JEG VÆK I 5 UGER, SÅ MÅ DU SGU UNDVÆRE '. ALTSÅ DE ANDRE MÅ JO OGSÅ ... MEN SÅ HAR JEG TAGET DET OP PÅ VORES MØDE UDEN HAM, SÅ HAN IKKE HAR SIDDET OG FØLT SIG FLOV, OG SÅ ER DE JO KOMMET TIL HAM, NÅR DE HAR VÆRET PÅ VAGT: 'HVA' SKAL VI GÅ UD OG FINDE NOGET', OG SÅ BLEV DET LIGESOM EN NATURLIG TING.

På de personalemøder, som Vibeke egenhændigt har organiseret uden brugerens/chefens tilstedeværelse, har hjælperne fundet frem til, hvordan de skal forholde sig til brugerens/chefens seksuelle forespørgsler. De er blevet enige om, hvad de alle skal sige nej til, og hvad de skal sige ja til. Igen bliver inddragelse af prostituerede løsningen. Inddragelse af prostituerede kan dreje brugerens/chefens seksuelle opmærksomhed bort fra de ansatte, så der ikke opstår situationer de skal sige 'nej' til.

Den socialfaglige og -politiske problemdefinition gør det sværere for de ansatte at beskytte sig mod uønsket seksuel opmærksomhed. Når brugeren/chefen defineres som et offer for sin seksualitet, kan hjælpepersonerne ikke konsekvent afvise

relevansen af brugerens/chefens seksuelle begær i deres arbejde. Vibeke har taget ansvar for brugerens seksualitet, hun har indoptaget den seksuelle omsorgspligt, men hendes ulyst skinner igennem: *"Altså, de andre må jo også ..."*.

Beskyttelsen af hjælpernes seksuelle integritet, under et diskursivt regime der påbyder seksual-omsorg, bliver at inddrage prostituerede. At afvise omsorgspligten for brugerens/arbejdsgiverens seksuelle tilfredsstillelse, ville vende ansvaret om, så det landede hjemme hos lystens/behovets ejermand. Det kan godt være at brugeren ville finde på at opsøge prostituerede alligevel, men dette ville ikke få en blåstempling af hele hjælperholdet som *'en naturlig ting'*. Hjælperne kunne måske oven i købet nemmere nægte at hjælpe med at formidle prostitution, når det stred mod deres selvrespekt og etiske værdier.

HVORDAN GRÆNSERNE SKRIDER

Handicaphjælperne har ingen afgrænsning af deres arbejdsområde og de arbejder alene. Når arbejdsområdet er ureguleret og grænseløst, og den overordnede rettesnor er at opfylde alle brugerens/chefens personlige ønsker, hvor og hvordan skal så grænsen trækkes? Intuitivt udskiller de fleste handicaphjælpere brugerens/chefens seksualitet fra deres arbejdsområde, men det er ikke sikkert brugeren/chefen gør det.

Da Julia ved en job-samtale blev præsenteret for en jobbeskrivelse som indbefattede, at hun skulle sætte kondom på brugerens/chefens penis, når han ventede besøg af en prostitueret, så opfattede hun det umiddelbart som grænseoverskridende. Det kunne den prostituerede vel selv gøre, tænkte hun. Men at påsætte og fjerne et uridom (et gummihylster man ruller på penis for at opsamle urinen) ligner i praksis opgaven med at påsætte et kondom. Og Julia ville gerne have jobbet, så hun bort-forklarede sin modstand mod opgaven ved at sidestille de to situationer.

JULIA: DER TÆNKER JEG JO OGSÅ: DER ER INGEN FORSKEL PÅ AT LÆGGE ET KONDOM OG URIDOM PÅ. ER DET IKKE BARE

KULTUR OG SAMFUNDET OMKRING OS?
DER ER JO INGEN FORSKEL.

De fire andre unge kvinder i fokusgruppen giver ikke Julia ret. Der er forskel, mener de. Formålet med gummihylstret og penis' tilstand ved påsætningen gør en betydningsfuld forskel. Julia fortæller ikke om hjælperne også havde ansvaret for brugerens/chefens erektion før påsætning af kondomet. Det kan vi kun gisne om.

Julia flyttede sin grænse for at få jobbet. At det kan være så nemt, skal ses i lyset af at der er andre som allerede er ansat på disse betingelser. Hjælper-kolleger har accepteret dette krav i arbejdet og udfører opgaven, og Julia ser sig selv som seksuelt fordomsfri, så hvorfor ikke også hun? Eftersom alt hjælperarbejde foregår på brugerens præmisser, bliver det forståeligt at grænsen let kan skride på det seksuelle område. Der er ingen institutionelle rammer overhovedet, der hjælper Julia eller andre unge kvinder med at trække grænsen.

I en af de andre fokusgrupper diskuterede hjælperne baggrunden for at nogle hjælpere inlader sig på at have sex med, eller onanere på brugeren/chefen, som en del af deres hjælperarbejde. Ingen af deltagerne havde selv gjort det, men en mandlig hjælper havde kvindelige kolleger, der havde gjort det.

CECILIE: SÅ MÅ JEG SPØRGE OM, HVAD ER DET DER FÅR HJÆLPEREN TIL AT GØRE DET? FOR LANGT, LANGT, LANGT DE FLESTE VILLE DET VÆRE EN KÆMPE OVERSKRIDELSE AF GRÆNSER.

LONE: JEG TROR IKKE DET ER FORDI DE KAN LI' DET.

CECILIE: MEN HVAD ER DET SÅ, HVORFOR GØR DE DET SÅ? ER DE BANGE FOR AT BLIVE FYRET?

LONE: JA DET TROR JEG!

BENT: DET ER MANGLENDE PERSONLIGE GRÆNSER.

PALLE: JEG TROR HELLER IKKE NØDVENDIGVIS ALTID DET ER ANGSTEN FOR AT BLIVE FYRET, JEG TROR DET ER MANGLENDE GRÆNSER.

LONE: DE KAN IKKE SIGE FRA.

SUSANNE: JAMEN DET ER VEL OGSÅ LIDT

RENE MAGRITTE:
THE TREACHERY OF IMAGES

EMPATI, SÅDAN ET ELLER ANDET 'JAMEN SÅ GÅR DER IKKE NOGET AF MIG, HVIS JEG GØR ET ANDET MENNESKE GLAD'. DET ER DER VEL OGSÅ NOGEN DER TÆNKER.

Hjælpernes diskussion handler ikke om hjælper-bruger-forelskelser med gensidigt lyst, men om hjælpere der påtager sig at yde brugeren/chefen seksuel tilfredstillelse. De leder efter en forklaring på fænomenet. Det er ikke fyringstrusler der samler størst tilslutning. Susannes indspil forløser diskussionen ved at tilføre aspektet: empati. I hjælperrollen kan det ligge faretruende nært, at søge anerkendelse ved at tilfredsstille alle brugerens ønsker. Brugers tilfredshed bliver målet for at være en god hjælper. Og empati er i stor grad grundlaget for arbejdet som helhed.

HVEM KRÆNKER HVEM?

I det uddybende informationsmateriale som kom med vejledningen i 2001, en lærebog for social- og sundhedspersonale, bliver hjælpepersonernes egne seksuelle begrænsninger og fordomme identificeret som en væsentlig barriere for de funktionshæmmede beboeres seksuelle udfoldelse. Det vil sige, at beboerne bliver anskuet som ofre for personalets begrænsninger. Social- og sundhedspersonalet bør oplæres til at overvinde deres følelses- og holdningsmæssige barrierer, og give brugers holdning til seksualitet fortrinsret.¹⁰⁾ Seksualiteten er dermed blevet bortført fra det værdi-etiske felt til det pligt-etiske for hjælpepersonerne. Hjælpepersoner har fået pligter, der kan stride mod deres værdier. Og samtidig fremstår deres eventuelle værdimæssige afgrænsninger, f.eks. fra prostitution, som om de er personligt forkvælede.

I lærebogen er det også kun institutionsansatte der er i fokus. Hjælperordningerne har et omvendt magtforhold mellem bruger og personale. Her er det arbejdsgiveren der sætter dagsorden for sin seksualitets relevans i hjælperens arbejde. Følelses- og holdningsmæssige barrierer blandt hjælperne, overfor brugers/chefens seksuelle ønsker, kan gå gennem kort proces: tilpasning eller opsigelse.

Som en bruger forklarede, så opsigde han straks en ung kvindelig nyansat, fordi hun virkede begrænsende på hans seksuelle udfoldelse. Hun satte godt nok den pornofilm på som han ønskede at se, men hun kunne ikke skjule sin modvilje.

Brugeren/chefen giver sin seksualitets udfoldelse forrang for sit arbejdsgiveransvar for arbejdsmiljøet. I situationen er den unge kvinde og brugeren/chefen alene sammen. Når pornofilm er slut, er det hende der skal lægge ham i seng, og skifte hans kateter. Hun skal befatte sig med hans penis i pleje øjemed, det er ikke til at undgå. Meningen med pornofilm, i modsætning til actionfilm eller romantiske film, er som regel at de skal virke seksuelt opstemmende og skabe en seksuel ladet atmosfære. I et arbejdsmiljøperspektiv er det et indlysende upassende filmvalg gjort af en mandlig chef med behov for intimepleje, som har en kvindelig nyansat alene på vagt.

ARBEJDSMILJØBESKYTTELSE: PROSTITUEREREDE SOM SKJOLD

Når de ansattes personlige og seksuelle integritet overskrides i arbejdsrelationen, har de brug for beskyttelse. Den sikreste/nemmeste måde til at slippe ud af brugerens/chefens seksuelle søgelys, er når de seksuelle lyster dirigeres væk fra hjælpergruppen. Prostitutionsformidlingen er en personlig selvbeskyttelse, der samtidig er officielt anerkendt som omsorgsløsning. For at værne om deres egen integritet går hjælperne i dækning bag de prostituerede. Det er nødløsningen på at være i en udsat position og det skaber en opfordringskultur overfor brugerne/cheferne med hensyn til at benytte prostituerede

Den rådende socialfaglige diskurs og problemdefinition gør hjælperne udsatte. En af hjælperne, Pia, efterlyste beskyttelsesregler: *'Hvorfor kan der ikke være nogen regler om, at der er et område som hedder sex, der må i (brugerne red.) altså lære at klare jer selv, så man ligesom beskytter hjælperen?'* Men der er regler om det modsatte, nemlig regler der forpligter de ansatte til at forholde sig aktivt til brugernes seksualitet. De ovenstående eksempler fra hjælpernes arbejde viser at det leder til

forkvaklede arbejdsrelationer at udlejre brugerens/chefens ansvar for sin egen seksualitet. Hjælperne flest ønsker ikke at varetage et samfundsmæssigt ansvar for brugerens seksuelle tilfredsstillelse, hverken direkte eller indirekte. De historier der verserer om kvindelige hjælpere, der indlader sig på at give deres mandlige brugere seksuel udløsning, vækker bekymring blandt andre hjælpere. Det er med til at opløse grænserne for hvad hjælperarbejde skal være, på samme måde som den diskurs vejledningen er udtryk for, er det.

Hverken seksualisering af de ansattes arbejdsmiljø, eller køb af prostituerede, fremstår som specielt anerkendelsesværdige og respektfulde seksuelle udtryksformer. Den første er desuden ulovlig. Det er en del af brugerens/chefens arbejdsgiveransvar for arbejdsmiljøet at modarbejde seksuel chikane på arbejdspladsen, f.eks "generende hentydninger, berøringer eller kommentarer om udseende".¹¹⁾ Denne arbejdsgiverpligt er i modstrid med en position, der ser brugeren/chefen som et offer for sine seksuelle behov, og dermed giver vedkommende ret til at inddrage de ansatte i realiseringen af sin seksualitet.

LEGITIMERING OG FREMME AF PROSTITUTION

Vejledningen anerkender prostitution som legitimt hjælpemiddel i den offentlige seksuelle omsorgsudøvelse. Denne blåstempling af at købe sex af prostituerede virker legitimerende for de fysisk handicappede mænd, der allerede benytter sig af prostituerede. Normalt er det at være prostitutionskunde ikke socialt accepteret, og ikke noget man praler af offentligt, men fysisk handicappede mænd har med vejledningen opnået offentlig og officiel anerkendelse af at købe seksuelle tjenester, som andre køber tandlægehjælp.¹²⁾

Normaliseringen af sex-køb kom til syne i sommeren 2005. En handicappet mand var på avisforsiderne med sit krav om offentlig betaling af hans køb af sex hos prostituerede. Han hævdede prostitutionsbesøgene var en merudgift som følge af hans handicap. Selvom ankestyrelsen underkendte hans ret til kommunalt betalt køb af en prostitueret, forsvarede socialminis-

HANDICAPPED PENIS

teren vejledningen, der anerkender prostitutionsformidling som en del af den offentlige omsorgspligt. Den funktionshæmmede skal blot selv betale – på linje med andre prostitutionskunder. Handicaporganisationerne stod bag anken. Når det at være prostitutionskunder er blevet stuerent i det offentlige rum for handicappede mænd, så smitter effekten af. At føle sig seksuelt marginaliseret er ikke begrænset til personer der er handicappede, så hvis købesex er en god løsning for handicappede mænd, hvorfor så ikke for andre mænd?

Når et stort antal kvindelige hjælpere beredvilligt hidkalder prostituerede til deres brugere/chefer, kan det ikke tages som udtryk for at de omfavner prostitution som en fremragende social institution. Det kan derimod blive konsekvensen. Der sker i praksis en normalisering af prostitution, når så mange helt almindelige hjælpere på landsplan bliver involveret i 'statsautoriseret udliciteret prostitutionsformidling'. Vejledningen er toneangivende i den socialfaglige og socialpolitiske diskurs og fremmer derved prostitution. I vejledningens lys, kan det ikke undre at handicap-hjælpere i stor stil opfordrer deres mandlige brugere til at benytte sig af prostituerede kvinder. Det sker på Socialministeriets anbefaling. Selvom handicap-hjælperne ikke kender vejledningen og dens ordlyd, er diskursen om handicappedes seksuelle offerposition udbredt, ligesom kendskabet til problemets løsning gennem køb af prostituerede er det. Det handicapfaglige felt, indbefattet Socialministeriet og handicaporganisationerne, har næsten stået udfordret med sin problemdefinition og -løsning indtil for nylig.

NY SOCIALFAGLIGHED

Ligesom der er handicap-hjælpere der prøver at omdefinere seksuel chikane til til-lidserklæringer, så prøver seksualvejledere at omdefinere prostitution til seksualfaglig ekspertise. Socialpædagogiske fagfolk har omfavnet perspektivet om personalets pligt til at hjælpe på seksualitetsområdet, men taler samtidig positivt om inddragelse af prostituerede som fagpersoner. Prostituerede bør anses som en seksualfaglig ekspertise, der kan hjælpe handicappede. På trods af at der er udviklet en ny socialpæ-

dagogisk faggruppe – seksualvejledere – er der altså stadig brug for prostituerede til at løfte den samfundsmæssige omsorgs- pligt for funktionshæmmedes seksuelle behov. Går seksualvejlederne også i dæk- ning bag de prostituerede, når omsorgs- pligten skal realiseres?

En seksualvejleder udtaler i socialpæ- dagogernes fagblad¹³⁾ at hjælp på det sek- suelle område ikke er så meget anderledes end at hjælpe en handicappet person med at pudse næse. Folk flest bærer ellers på en rimelig samstemmende opfattelse af, at der er betydelig forskel på at udskille kropssekret fra næsen og fra kønsorganer- ne. Mens det første er temmelig neutralt, men stadig privat, er det andet spundet ind i allehånde sociale og kulturelle regler. Styrken og kraften i seksualiteten har skabt reguleringer i stort set alle samfund og kulturer, om end på meget forskellig vis. Handicaphjælperne hælder også til en forståelse, der skiller betydningen af slim fra næse, mund og hals, fra ladningen ved kønslige sekreter. For at opretholde neu- traliteten i relation til brugeren/chefen vil de holde sig til snottet og lægger afstand til det kønslige.

Seksualvejlederen anbefaler da også at det ikke er den samme hjælpeperson der f.eks. mader og hjælper med at onanere. Det sidste bør gøres af en udefra.¹⁴⁾ Her er seksualvejlederens og mange hjælperes holdning på linje, men udgangspunktet er forskelligt. Hjælperne ser det som kræn- kende for dem som ansatte, at blive direk- te involveret i brugerens seksualitet. Det socialfaglige udgangspunkt for at bruge hjælpepersoner udefra til det seksuelle, er at det kan være krænkende for beboeren/brugeren, hvis de daglige hjælpe- personer involveres direkte. Krænkelser er åbenbart nærliggende for begge parter.

ADSKILLELSE AF SEX OG INTIMITET

Når hjælp til seksualitetsudfoldelse skal være neutral, så sker der en instrumenta- lisering af seksualiteten. Neutral seksual- itet er tekniske seksuelle handlinger ad- skilt fra mellem-menneskelig følelsesmæs- sig intimitet og gensidig lyst. Selvom vej- ledningen i generelle vendinger giver ud- tryk for en ikke-instrumentel seksualitets- opfattelse, en opfattelse af at seksualitet

er mere og andet end samleje/onani, så er den offentligt foreskrevne indsats instru- mentaliseret og instrumentaliserende. Der er vel grund til at tro at de fleste enlige handicappede, på linje med de fleste enlige uden særlige handicap, snarere ønsker sig et kærlighedsforhold hvor muligheden for sex indgår, frem for kun seksuel udløs- ning? Men endnu har der ikke fra social- faglig side været fortalere for offentlig omsorgspligt der giver partnerløse handi- cappede ret til en partner. På linje med at der findes et marked for sex, findes der ellers et marked for ægtefæller, hvor både kvinder og mænd fra andre kontinenter tilbyder fuldbyrdet ægteskab mod dansk arbejds- og opholdstilladelse/statsborger- skab. Foreløbig bliver arrangerede ægte- skaber og tvangsægteskaber dog betragtet som et socialt problem, som det også tidli- gere var tilfældet med prostitution.

Vejledningens løsninger på funktions- hæmmedes seksuelle marginalisering er ikke holdbare, medmindre man anerken- der en instrumentalisering af seksualite- ten og et forbrugsforhold til andre mennes- ker som en løsning. Hverken hjælpeperso- ner, seksualvejledere eller prostituerede har normalt personlig lyst til at være fy- sisk intime med brugeren/chefen/beboer- en/klienten/kunden. Hjælpepersoner/sek- sualvejledere har desuden pligt til at in- volvere sig *uden* at være drevet af egen lyst. De skal involvere sig og distancere sig på en gang. De prostituerede involverer sig af kommercielle grunde – og forsøger normalt at distancere sig samtidig. Sex og intimitet adskilles.

Alt professionelt omsorgsarbejde udspil- ler sig i en spænding mellem nærhed og distance. Men ikke alt omsorgsarbejde kommer så tæt på den personlige integri- tet som seksualhjælp. Der er ingen grund- læggende forskel på, hvad der forlanges af hjælpepersoner og af prostituerede med konstruktionen af en samfundsmæssig seksuel omsorgspligt. Forskellen består kun i hvor meget plads der levnes til at opretholde en personlig integreret kerne, hvor der ikke er splittelse mellem selvet, kroppen, følelserne – en samlende helheds- lig seksualitet. De prostituerede må invol- vere deres egen nøgne krop – de prostitue-

rer sig. Den personlige omkostning ved det afspejler sig i, at det er meget dyrere end timelønnen til en almindelig sosu-hjælper, der beholder tøjet på og kun vil hjælpe med næsepudsning. 'Ret til hjælp til sex' snævrer også rummet for hjælpepersoners personlige integritet ind. Og ikke alle vil give køb på den.

Når Gudrun ikke vil onanere på sin bruger/chef, fordi hun ikke '*gør den slags for penge*', så er det et udtryk for at hun ikke vil spalte seksualiteten fra personlige kærlige følelser. Når Henrik ikke vil snakke om sex med sin bruger/chef, så er det fordi han ikke vil tale om noget så intimt, uden at være intim. Og han vil ikke være så intim med sin bruger/chef. Det er muligt at de socialpædagogisk forankrede seksual-vejledere kan gøre en dyd ud af det handicap-hjælper ikke har lyst til – adskillelsen mellem sex og følelser. I så fald er det seksualvejlederne der bør øve sig i kunsten at være seksuelt involverede, men distancerede som professionelle, og seksuelt integrerede privat. Det er ikke noget privatansatte handicaphjælper bør forpligtes til. Men måske har hjælpernes ulyst til at involvere sig på seksualområdet en dybereliggende fornuft i sig? En fornuft der nægter at anerkende 'ret og pligt' som gyldigt på seksualitetsområdet?

DEN KRITISKE MODDISKURS

En kritik af og moddiskurs til 'handicappedes ret til sex-hjælp' kommer fra en anden socialfaglighed end handicapområdets. De socialfaglige prostitutionseksperter blev i første runde løbet over ende af rettinghedsforkæmperne på handicapområdet. Prostitutionseksperterne siger at anerkendelse af prostitution som et neutralt fagfelt er en underkendelse af de negative konsekvenser de prostituerede oplever. Dels udsættes prostituerede for social marginalisering, dels har det personlige omkostninger at kropsliggøre adskillelsen mellem sex og intimitet. Vanskeligheden ved at være fysisk intim, og samtidig holde sig selv udenfor, skaber alvorlige splittelser for/i de prostituerede.¹⁵⁾

I dag er der også eksperter i ligebehandling der forkaster rettighedstanken vedr. prostitutionsformidling til handicappede. En ret der indebærer en krænkelse af andre kan ikke forsvares med ligebehandlingsprincipper.¹⁶⁾

De socialfaglige prostitutionseksperter kritiserer grundlaget for en offentlig seksuel omsorgspligt. Sex er ingen menneskeret. Det kan være dejligt, men det står på ønskelisten; ikke på behovslisten. Mange mennesker, ikke bare handicappede, må leve foruden, siger de og forkaster principielt 'ret og pligt' positionen. Alligevel imødekommer de det som en samfunds-

mæssig opgave at afhjælpe funktionshæmmedes seksuelle marginalisering.

Specialuddannet sundhedspersonale er dem der bør løfte opgaven, siges det.¹⁷⁾

Det har taget seks år for en moddiskurs til 'handicappedes ret til sex-hjælp' at manifestere et socialpolitisk modtræk til vejledningens specificering af prostitutionsbrug som officielt anerkendt hjælpemiddel i den offentlige omsorgspligt. Københavns kommunes nylige forbud mod at offentligt ansatte formidler prostituerede til handicappede, er et sådant modtræk.¹⁸⁾ Forbuddets diskursive effekt rækker ud over handicapområdet og de konkrete ansatte og handicappede, der bliver berørt af det. Moddiskursen hæfter sig ved det paradoksale i at fremme prostitution gennem en officiel anerkendelse som hjælpemiddel, samtidig med at det offentlige er forpligtet til at begrænse prostitution, idet prostitution er anerkendt som et socialt problem i sig selv.

I Århus kommune har rådmanden for sundhed og omsorg grebet bolden. Hun vil give de ansatte ret til at sige nej til at hjælpe handicappede med sex. Hun vil ophæve den seksuelle omsorgspligt for at beskytte de ansatte.¹⁹⁾ Nu er hensynet til de ansattes seksuelle integritet således også kommet på den politiske dagsorden. Udspillet udgør en kritisk modstemme til Socialministeriets problemdefinition.

Beskrivelsen og analysen af arbejdsforholdene for de ansatte i den privatiserede handicapomsorg i denne artikel, er også et bidrag til moddiskursen. Handicaphjælperne udsættes for små og større seksuelle krænkelse i deres daglige arbejde fra brugeres/chefers side. Forestillingen om en ret til hjælp, modsvares af en pligt til at hjælpe, derfor opstår der forvirring blandt hjælperne, når de skal skille skæg fra snot. Hjælperne kommer fra gaden ind i et arbejde, hvor der ingen instanser er til at hjælpe dem med afgrænsningerne. Er uønsket seksuel opmærksomhed fra brugeren/chefen en tillidserklæring, eller er det hvad det føles som: en krænkelse? Der er et tydeligt behov for en indsats, der kan værne om de privatansatte hjælperes personlige og seksuelle integritet i det underordningsforhold de står i overfor deres

brugere/chefer. Deres udsatte position forstærker normaliseringen af prostitution.

Men udover at konfrontere diskursen om handicappedes ret til sex-hjælp med konsekvenserne for hjælpernes arbejdsmiljø, så stiller diskursanalysen spørgsmålstegn ved, om der overhovedet findes nogen ikke-krænkende løsninger på en institutionaliseret ret til hjælp til sex? Diskursen om handicappedes ret til hjælp til sex vedrører ikke kun handicappede, omsorgsarbejdere og prostituerede. Den seksualitetsopfattelse den fremmer, vedrører os alle. En behovsbaseret seksualitetsforståelse gør sex til en nødvendighed – det åbner for ret og pligt på det seksuelle område. En lystbaseret seksualitetsforståelse gør sex til en mulighed – det lukker for ret og pligt på det seksuelle område – mens det åbner for ligeværdige seksuelle relationer. Mulighederne for seksuel udfoldelse er i praksis forskellige for forskellige mennesker/grupper. Men muligheden for at udfolde ligeværdighed, gennem selvrespekt og respekt for andre, er tilstede for alle. Hvad er vigtigst?

De frigørende aspekter ved den seksuelle frigørelse, der fik forestillingen om 'ægteskabelige pligter' på det seksuelle område til at forvitte, var fremvæksten af frivillige, ligeværdige og lystbaserede seksuelle relationer – befriet for ret, pligt og mandlig dominans. Genindstiftelsen af ret/pligt på seksualitetsområdet er ikke et udslag af den seksuelle frigørelse, det er et anslag mod den.

Ligeværdigt socialt samvær kan danne grundlag for udvikling af ligeværdige intime relationer. Her fungerer af-institutionaliseringen af handicapomsorgen med etableringen af individuelle private hjælperordninger isolerende for en hel del enlige handicappede. Det kunne måske være en værdigere offentlig opgave at afbøde enlige handicappedes sociale isolation end at fremme prostitution.

Eva Munk-Madsen er post.doc ved Teksam på RUC. Har skrevet "Brugerens arme og ben" i Social Kritik nr. 105.

Noter:

1. Jeg bruger begreberne 'handicappet' og 'funktionshæmmet' synonymt, og lægger mig i artiklen på dagligsprogets linje ved at omtale mennesker med handicap som 'handicappede'.
2. Erfaringerne er fortalt i forbindelse med forskningsprojektet "Den grænseløse arbejdsplads – fleksibilitet, flygtighed og arbejdsmiljøproblemer i handicaphjælperarbejde", som er et delprojekt under hovedprojektet "Flygtige og grænseløse relationer i arbejdet med mennesker". Projekterne er finansieret af Arbejdsmiljøforskningsfonden fra 2005-2007. FOA har ydet tilskud til projektet om handicaphjælperne. Som en del af projektet er der afholdt 5 fokusgrupper i 2005-6 med i alt 38 handicaphjælperne fra hele landet. Citater i denne artikel stammer fra disse samtaler. Personnavne og stednavne er ændrede, og citaterne er stedvis forkortet, og redigeret fra talesprog til skriftsprog af formidlingshensyn.
3. På baggrund af antallet af bevilgede hjælperordninger (§77/96 i Serviceloven) er antallet af hjælpere beregnet til ca. 6000 i 2005 i Johan, S. & Søndergård, D.: Når mine hænder er dine hænder. DVD udgivet af Dansk Handicapforbund m.fl.. Der er imidlertid flere paragraffer i Serviceloven der åbner for brugerstyret hjælp og dermed endnu flere hjælpere der har brugeren som chef.
4. Det var handicapsexologisk ekspertise i Socialministeriet, først og fremmest Jørgen Buttenschön, der blev drivkraften i arbejdet. Se Britta Lundquist, LDP avisen nr. 52, www.ldp-info.dk
5. Socialministeriet (2001) Vejledning om seksualitet uanset handicap. VEJ nr 36 af 28/02/2001.
6. Blem K.B. (2000): Hjælp til sexlivet. Socialpædagogen 24. august 2000 nr. 17.
7. Munk-Madsen, Eva (2006b): 'Verdens bedste hjælperordning' – et arbejdslivsperspektiv på brugerstyret hjælp. Tidsskrift for Arbejdsliv 8.årg. nr.1, s.11-31.
8. Munk-Madsen, Eva (2006a): Brugerens arme og ben – den ultimative afprofessionalisering af omsorgsarbejderen. Social Kritik nr. 105 2006, s. 58-71.
9. Nedskrivning eller opskrivning alt efter hvilket perspektiv man anlægger. I mit perspektiv er det kvalitativ nedskrivning.
10. Johansen, M.; Thyness, E.M. & Holm, J. (2001) Når seksualitet tages alvorligt. Oversat og bearbejdet af Karin Møgelmo, Udgivet i samarbejde med formidlingscenter Øst, Gads Forlag, København.
11. Bekendtgørelse om Arbejdets udførelse nr. 559 af 17. juni 2004, §10.
12. Se f.eks. Urban 27/3/07 s. 10, hvor den mandlige handicappede og seksualvejleder-uddannede, Tor Møller, bestemt vil anbefale andre handicappede at bruge prostituerede, ligesom han selv gør. Det er en pletfri dyd at være prostitutionskunde i hans perspektiv.
13. Lone Quist refereret fra Blem, K.B. (2000): Hjælp til sexlivet. Socialpædagogen 24. august 2000 nr. 17.
14. Lone Quist refereret fra Blem, K.B. (2000): Hjælp til sexlivet. Socialpædagogen 24. august 2000 nr. 17.
15. Refereret fra Kongstad A. & Pedersen F.H. (2000): Klitoris sidder ikke i næsen. Socialpædagogen 2000 nr. 19, og Dorit Otzen refereret fra Pedersen L.M (2007): Sex er ikke en menneskeret. Socialpædagogen nr. 03.
16. Mogens Wiederholt, refereret fra Pedersen, L.M. (2007): Skal ikke hjælpes til prostituerede. Socialpædagogen nr. 03.
17. Refereret fra Kongstad A. & Pedersen F.H. (2000): Klitoris sidder ikke i næsen. Socialpædagogen 2000 nr. 19, og Dorit Otzen refereret fra Pedersen L.M (2007): Sex er ikke en menneskeret. Socialpædagogen nr. 03.
18. Pedersen, L.M. (2007): Hjælper ikke handicappede til prostituerede. Socialpædagogen nr. 3.
19. Dorte Lausten refereret af Slot, N.R. 27/2 2007, avisen Dato.